

1905 METŲ REVOLIUCIJOS SOVIETINĖ LIETUVIŠKOJI ISTORIOGRAFIJA IR „TAUTŲ DRAUGYSTĖS“ IDEOLOGEMA

Dr. Darius Staliūnas

Lietuvos istorijos institutas
The Lithuanian Institute of History
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius
El. paštas: staliunas@istorija.lt

Reikšminiai žodžiai

Išvados

Santrauka

Autorius svarsto sovietinės lietuvių istoriografijos, skirtos 1905 metų revoliucijos^[1], taigi ir Didžiojo Vilniaus Seimo įvykiams, vertę ir jos sukūrimo aplinkybes, pripažindamas, kad ji atrodo mažiau vertinga ir įdomi nei II Lietuvos Respublikos laikų ar šiuolaikinė istorinė literatūra, skirta tam periodui. Tačiau istoriografijos tyrimai paprastai ne tiek pasako apie objektą, kuriam jie yra skirti, šiuo atveju – 1905 m. revoliuciją ar Didįjį Vilniaus Seimą, bet apie to laikotarpio, kai konkretūs istorijos mokslo kūriniai buvo sukurti, situaciją (politinę, pasaulėžiūrinę etc.). Būtent šia prasme ir įdomi sovietinė istoriografija, skirta 1905 m. revoliucijai. Straipsnyje aiškinamasi, kuo skyrėsi 1905 m. įvykių vertinimai sovietinės sistemos gyvavimo pradžioje (iki XX a. 7-ojo dešimtmečio vidurio) ir kokias visuomenines implikacijas jie turėjo.

Reikšminiai žodžiai: sovietinio laikotarpio (LTSR) istoriografija; 1905 metų revoliucija.

Istoriografijoje paprastai rašoma, kad sovietinė lietuvių istoriografija, skirta 1905 m. revoliucijos įvykiams ar konkrečiai Didžiajam Vilniaus Seimui (toliau – DVS), bent jau iki XX a. 7-ojo dešimtmečio pradžios buvo vientisa, tai yra egzistavo oficiali tų įvykių versija, kurios istorikai ir paisė^[2]. Tačiau ano meto tyrinėtojai manė, kad tarp jų yra didelių nesutarimų.

Oficialioji Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos (nuo 1940 m., toliau – LTSR) istorijos koncepcija turėjo būti ne tik marksistiška, bet ir laikytis „tautų draugystės“ ideologemos^[3], atsiradusios Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjungoje (toliau – SSRS) XX a. 4-ojo dešimtmečio viduryje ir teigusios, jog rusams ir rusų kultūrai SSRS priklauso vadovaujantis vaidmuo. Be to, oficialioji ideologija buvo persmelkta primordializmo, taigi ši ideologema pradėta taikyti ir visam istoriniam procesui^[4]. Paprasčiau tariant, tautoms buvo priskirti tam tikri, laiko nenumatyti, bruožai, todėl vienos tautos tapo progreso simboliais (rusai), kitos – reakcijos (vokiečiai, amerikiečiai etc.). Tad oficialioji istoriografija pradėjo reikalauti, kad būtų parodyta, kaip istorijos raidoje reiškesi pažangus rusų tautos ir kultūros vaidmuo, kaip „pasisekė“ kaimyninėms tautoms, taigi ir lietuviams, kad jie galėjo prisijungti prie „didžiosios rusų tautos“ kovoje už pažangą. Būtent pagal šią ideologemą ir buvo konstruojamas Lietuvos SSR istorinis kanonas: lietuviai sukūrė savo valstybę rusams padedant, kartu su rytų slavais gynėsi nuo agresorių iš Vakarų, Abiejų Tautų Respublikos padalijimui turėjo progresyvių vaidmenį. Tokia praeities interpretacija turėjo prisidėti prie sovietinio piliečio identiteto sukūrimo. Naujasis tapatumas visiškai nepaneigė ankstesnio etnokultūrinio identiteto, tačiau jis turėjo būti tarsi „papildytas“ ar „apgautas“ pažangiąją rusų kultūra. Kaip tvirtino pagrindinis sovietinio etnografijos mokslo ideologas J. Bromlėjus, „beveik kiekviena tauta (narod), kiekviena mūsų šalies nacija dar iki šiol išlaikė etnografines grupes, išlieka dialektai; tuo pat metu akivaizdu, jog dabar galima kalbėti apie naujos etninės bendrijos – sovietinės liaudies (narod) formavimosi proceso pradinį etapą, kuriai būdinga viena bendravimo tarp tautų kalba, tam tikras kultūros ir svarbiausia – ideologinis bendrumas“^[5].

1905 metų revoliucijos interpretacija turėjusi būti ne tik marksistinė, bet ir atitikti „tautų draugystės“ ideologemą. Kaip ir daugeliu kitų atvejų, oficialioji 1905 m. įvykių interpretacija pirmiausia priklausė LTSR mokslų akademijos viceprezidentui ir Istorijos instituto direktoriui Juozui Žiugždai. 1905 m. įvykiai Lietuvoje, žinoma, buvo įkomponuoti į Rusijos imperijos revoliucijos kontekstą: tai buvusi buržuazinė demokratine revoliucija, siekusi panaikinti feodalinę liekaną, pagrindinė varomoji jėga buvo proletariatas, vadovaujantis vaidmuo čia taip pat priklausė Rusijos socialdemokratų darbininkų partijai (toliau – RSDRP). Didysis Vilniaus Seimas, kuris tuo metu dažniausiai vadintas Lietuvių suvažiavimu^[6], traktuotas kaip buržuazijos bandymas atitraukti nuo revoliucijos liaudį, kartais netgi tvirtinta, kad lietuvių buržuazija ėjo išvien su Rusijos valdžia^[7]. Tačiau oficialaus kanono kūrėjų nuomone, ne visi istorikai laikėsi šios interpretacinės schemas. Ir daugeliu požiūrių jie buvo teisūs.

Štai Juozas Jurginis „Lietuvos TSR istorijos vadovėlyje“, skirtame mokykloms^[8], rašė, esą „Lietuvos liaudis, dalyvaudama šioje revoliucijoje, siekė nuversti caro valdžią ir sukurti Lietuvos respubliką, kuri drauge su kitų Rusijos tautų respublikomis sudarytų lygiateisių valstybių sąjungą“^[9]. Oficialiosios interpretacijos šalininkai, šį kartą – Rusijos mokslininkai, suskubo J. Jurginiui „priminti“, jog 1905 m. vykusio buržuazinė demokratine revoliucija ir pagrindinis jos tikslas buvęs agrarinių problemų sprendimas^[10]. Čia pat buvo paaiškinta, kad tuo metu „teisingos“ pozicijos Lietuvos ateities klausimu laikėsi tik „revoliuciniai“ socialdemokratai, kurie pasisakė už Lietuvos autonomiją vieningos demokratinės Rusijos sudėtyje, o bolševikai propagavo tautų

apsisprendimo teisę tik tam, kad sumažintų įtampą tarp tautų ir sudarytų sąlygas savanoriškam „suartėjimui“^[11].

Kliuvo J. Jurginiui ir už tai, kad jis visiškai neparodė RSDRP veiklos ir įtakos 1905 m. revoliucijos įvykiams Lietuvoje^[12]. Būtent ši priežastis, tai yra – nepripažintas vadovaujantis RSDDP vaidmuo revoliucijoje, o LSDP sureikšmintas, galėjo būti viena iš priežasčių, bet jokių būdu ne vienintele, paaiškinančia, kodėl S. Matulaičio darbas „1905 metų revoliucija Lietuvoje“^[13] taip ir nebuvo publikuotas^[14].

Nebuvo taip pat galima teigiamai vertinti dešiniojo lietuvių socialdemokratų sparno, kuriam prikaišiotos „nacionalistinės nuotaikos“^[15].

Labiausiai oficialiosios interpretacijos šalininkams kliūdavo bet kokie bandymai nors kiek pozityviau įvertinti DVS. Jau minėti J. Jurginio knygai kliuvo vien už tai, kad autorius, aprašydamas 1905 m. įvykius Lietuvoje, net 1/5 teksto skyrė „šiam buržuazinių nacionalistų sumanymui“^[16]. J. Jurginis buvo apkaltintas nei daugiau nei mažiau kaip „buržuazinių istorikų“ koncepcijos palaikymu^[17]. Tačiau įdomiausia tai, jog aptariamuoju laikotarpiu aštrios kritikos iš oficialią interpretaciją gynusių istorikų bei partinių funkcionierių sulaukė ne lietuvių, bet rusų istorikai^[18], pirmiausia – dar 1949 m. paskelbto straipsnio „1905–1907 m. revoliucija Lietuvoje“ autorius A. Ivanovas^[19]. Mat, jis šį suvažiavimą pavadino „svarbiu įvykiu“ lietuvių nacionaliniame išsivaduojamajame judėjime, nors kritikuoja DVS sprendimus dėl jų „buržuazinio-liberalaus pobūdžio“. Vis dėlto tuo pat metu teigia, esą „suvažiavimas susilaukė didelio dėmesio ir rado atgarsį visuose Lietuvos gyventojų sluoksniuose ir stipriai suglumino vietinės valdžios atstovus“. Be to, autoriaus nuomone, „valstiečių masės tuoj pat ėmė naudoti suvažiavimo nutarimus, nusakančius kovos būdus. Tautinis judėjimas įgavo konkretnę turinį“^[20]. J. Žiugždos kritikos sulaukdavo net tie istorikų tekstai, kuriuose būdavo implikuojama mintis, jog DVS apskritai galėjęs būti prasmingas, jeigu būtų buvusi kitokia jo dalyvių sudėtis ar priimti kiti sprendimai^[21]. Vadinas, buvo gerokai atitolta ir nuo V. Kapsuko šiek tiek anksčiau pateikto DVS vertinimo^[22].

Toks „nukrypimas“ nuo oficialaus kanono, kiek leidžia spręsti turimos žinios, kildavo dėl dviejų priežasčių. Jau minėtas A. Ivanovas, kaip matyti iš jo naudotų šaltinių, nemokėjo lietuvių kalbos, tad nežinojo „teisingų“ publikacijų šia tema, skelbtų lietuvių kalba^[23]. Tačiau svarbesnis šiuo atveju buvo dalies istorikų ir net partinių funkcionierių nenoras aklai paklusti J. Žiugždos propaguotai „tautų draugystės“ ideologemai.

Jau minėtame S. Matulaičio tekste, skirtame 1905 m. revoliucijai Lietuvoje, Rusijos imperija vadinama „tautų kalėjimu“, rašoma apie „priverstinį rusinimą“ ir netgi teigta, jog carinė valdžia slopino „šalies gamybinių jėgų“ plėtrą^[24]. O pagal „tautų draugystės“ ideologemą sukonstruotoje LTSR istorijoje tvirtinta, kad Abiejų Tautų Respublikos padalijimas ir Lietuvos įjungimas į Rusijos imperijos sudėtį turėjo teigiamą reikšmę: paspartėjo ekonominė Lietuvos plėtra, pažangi rusų visuomeninė mintis darė įtaką lietuvių kultūros raidai („Ne rusų tautų prijungimas prie Rusijos buvo pažangus daugiausia ta prasme, kad jos kovoje už savo teises ir savo vystymąsi susirado galingą sąjungininką didžiosios rusų tautos asmenyje“^[25]), sustiprėjo klasių kova ir lietuviai buvo apsaugoti nuo jiems grėsusios asimiliacijos^[26]. Vadinas, šios koncepcijos šalininkai turėjo neigti asimiliacinius (rusifikacinius) valdžios siekius XIX a.^[27] S. Matulaitis, kritikuodamas „tautų draugystės“ ideologemą iš klasikinio marksizmo pozicijų^[28], ne kartą viešai šiuo klausimu konfliktavo su J. Žiugžda, kol, galų gale, 1950 m. pabaigoje buvo atleistas iš darbo^[29].

J. Žiugždos propaguota koncepcija vis dėlto susilaukė ne tik tokių, savotiškų vienišių kaip S. Matulaitis, bet ir aukštų sovietinės Lietuvos mokslo ir net partinių funkcionierių kritikos. Taip vadinamo „atšilimo“ epochoje 1956 m. gegužės 16 d. LKP Centro komiteto sušaukto pasitarimo^[30] metu J. Žiugždos parengta LTSR istorija buvo kritikuojama ir dėl 1905 m. įvykių interpretacijos: Valstybinio Vilniaus pedagoginio instituto direktorius J. Mickevičius pastebėjo, jog „kai kurie skyreliai (apie 1905–1907 m., 1912–1914 m.) yra ne Lietuvos TSR istorija, o partijos istorija“, Vilniaus universiteto Istorijos-filosofijos fakulteto dekanas Eugenijus Meškauskas tvirtino, kad „Vilniaus seimo vertinime taip pat neišvengiame schematizmo. Juk Vilniaus seime buvo iškeltas Lietuvos autonomijos demokratinėje valstybėje reikalavimas. Argi tai reakcinis reikalavimas? Tik neigiamai vertindami Vilniaus seimą, mes į juodašimčių lagerį nustumiame visą 1905 metų smulkiają buržuaziją, kas aiškiai neteisinga“. Takoskyra, išryškėjusi tarp J. Žiugždos ir pasitarimo dalyvių, akivaizdžiai buvo susijusi su skirtingu požiūriu į čia aptariamą „tautų draugystės“ ideologemą^[31]. J. Žiugždos koncepcija buvo kritikuojama todėl, kad ji iš esmės ignoruoja istorizmo principą^[32]. Oficialiosios interpretacijos kritikai „tautų draugystę“ buvo linkę rasti tik socializmo epochoje, o ankstesnius lietuvių ir rusų santykius vertinti ne tik teigiamai. Tačiau jie sulaukė ir griežto Antano Sniečkaus atkirčio^[33], kuris, kaip ir J. Žiugžda, laikėsi primordialistinių pozicijų.

Išvados

1. XX a. 5–7 deš. pradžioje oficialusis 1905 metų revoliucijos ir DVS vertinimas, randamas pirmiausia J. Žiugždos darbuose, buvo kritikuojamas. Ta kritika neretai būdavo grindžiama marksistine metodologija ir

prikaišiojo oficialiajai interpretacijai marksizmo ignoravimą. Esminis nesutarimas, kiek galima spręsti iš turimų šaltinių, buvo susijęs su „tautų draugystės“ ideologema.

2. J. Žiugžda ir kai kurie kiti istorikai, pavyzdžiui, P. Girdzijauskienė, atsisakydami istorizmo principo ir iš esmės laikydami primordialistinių pažiūrų, tvirtino, jog per visą istorijos laikotarpį egzistavo lietuvių ir rusų tautų draugystė, taigi ir 1905 m. įvykiuose jie ieškojo šios ideologemos patvirtinimo: lietuvių liaudis kovojo dėl tų pačių tikslų kaip ir rusai, vadovaujantis vaidmuo teko bolševikams, o lietuvių buržuazija, siekusi kultūrinių ir politinių teisių lietuvių tautai, buvo galima tik smerkti.

3. Oponavusieji antroje šių išvadų dalyje suformuluotai ideologemai istorikai arba partiniai ideologai bijojo, kad perdėtas rusų ir rusiškumo sureikšminimas gali atvesti ne prie tautų draugystės „sustiprėjimo, bet prie jos susilpnėjimo, idėjinių svyravimų“^[34], kitaip tariant, jis gali stiprinti lietuvių nacionalizmą. Taigi buvo siūloma pripažinti, kad lietuviai turėjo ir savų tikslų 1905 m. revoliucijoje, bandoma rasti pozityvių elementų Didžiojo Vilniaus Seimo veikloje, pavyzdžiui, siekiant Lietuvos autonomijos.

[1] „Parlamento studijų“ redaktorius atkreipia dėmesį, kad kai kurių mokslininkų vartojama terminija tam pačiam reiškiniai apibūdinti gali skirtis, pvz., *revoliucija – sukilimas* (plg.: Tyla, A., p. _____).

[2] Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 28–29; Микнис, Р. *Исследования революции 1905 г. в историографии Литвы* (rankraštis).

[3] Ideologema šiuo atveju yra suprantama kaip ideologijos sudėtinė dalis, gana aiškiai nusakanti tam tikro fenomeno interpretaciją. Būdama ideologijos sudėtinė dalis, ji turi ir praktinių implikacijų, tai yra modeliuoja tos ar kitos grupės (privalomą) pasaulėžiūrą, vertybes ar veiksmus.

[4] Išsamiau apie tai: Martin, T. The Affirmative Action Empire. *Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Ithaca and London: Cornell UP, 2001, p. 432–461.

[5] SS Mokslų akademijos Etnografijos instituto direktoriaus J. Bromlėjaus pasisakymas SS MA Visuomeninių mokslų sekcijos pasitarime „Apie Latvijos, Lietuvos ir Estijos TSR Mokslų akademijose visuomeninių mokslų padėtį ir pagrindines tyrimo kryptis“, įvykusiame 1966 m. gruodžio mėn. *Lietuvos mokslų akademijos mokslinis archyvas* (toliau – MAMA). F. 16, ap. 1, b. 238, lap. 58.

[6] Motieka, E. Nuo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iki Didžiojo Vilniaus Seimo: istoriografinė suvažiavimo pavadinimo analizė. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1992, t. 4, p. 313–314.

[7] Жюгжда, Ю. Предисловие. *Революция 1905–1907 гг. в Литве: документы и материалы*. Вильнюс, 1961, с. 5–30; Girdzijauskienė, P. *1905–1907 metų revoliucija Lietuvoje*. Vilnius, 1955; Girdzijauskienė, P. *1905–1907 metų revoliucija Lietuvoje. Lietuvos TSR istorija: nuo 1861 iki 1917 metų*. Vilnius, 1963, t. 2, p. 297–355; teorinio seminaro, įvykusio 1954 m. gegužės 25 d. Istorijos ir teisės institute, medžiaga. MAMA. F. 16, ap. 1, b. 69, lap. 72–73; 1952 m. vykusios konferencijos dėl LTSR istorijos periodizacijos medžiaga. *Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius*. Nr. 177, lap. 154.

[8] Mokyklai skirtas istorijos vadovėlis taip pat gali būti šio tyrimo dalis. Mat, tiriant istoriografijos raidą, taip pat ir mokslo populiarinimo darbai ar mokyklos skirtos knygos atspindi vyraujančias paradigmas. Be to, SS mokyklinių vadovėlių turinys buvo kontroliuojamas ne mažiau nei akademinė literatūra. Galų gale, tokio vadovėlio, kuris buvo pavadintas dar ne LSSR istorija, bet „Lietuvių tautos istorija“, parengimas jau iš karto po karo buvo įtrauktas į J. Žiugždos ir S. Matulaičio mokslinės veiklos planus: LTSR Mokslų akademijos tikrojo nario J. Žiugždos (drauge su S. Matulaičiu) 1946–1950 metų mokslo darbų plano nuorašas. *Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius*. F. 129, b. 910, lap. 1.

[9] Jurginis, J. *Lietuvos TSR istorija*. Kaunas, 1957, p. 87. Ši knyga, kaip ir to paties autoriaus parengti skaitiniai, susilaukė griežto iš pradžių Maskvos, o po to ir Vilniaus partinių funkcionierių pasmerkimo: LKP CK biuro 1961 m. rugsėjo 15 d. posėdžio protokolas nr. 77. *Lietuvos ypatingasis archyvas* (toliau – LYA). F. 1771, ap. 207, b. 111, lap. 14–17. J. Jurginio vadovėlių svarstymas Istorijos institute: LTSR MA Istorijos instituto partinės organizacijos susirinkimo, įvykusio 1961 m. spalio 9 d., protokolas nr. 9. LYA. F. 11074, ap. 2, b. 5, lap. 53–54.

[10] V. Pašutos, A. Piaskovskio, A. Andrejevo išvados dėl J. Jurginio knygos „Lietuvos SSR istorija. Vadovėlis vidurinėms mokykloms“. LYA. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 106 ir kt.

[11] V. Pašutos, A. Piaskovskio, A. Andrejevo išvados dėl J. Jurginio knygos „Lietuvos SSR istorija. Vadovėlis vidurinėms mokykloms“. LYA. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 108–110.

[12] LKP CK biuro 1961 m. rugsėjo 15 d. posėdžio protokolas nr. 77. LYA. F. 1771, ap. 207, b. 111, lap. 15.

- [13] Vienas iš išlikusių šio darbo egzempliorių įvardytas šiek tiek kitaip – „1905–06 metų revoliucija Lietuvoje“. *Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – VUB RS). F. 1–F998.
- [14] S. Matulaitis šį pasirinkimą pagrindė tokiais argumentais: iš „revoliucinių partijų“ tik LSDP veikė visoje Lietuvoje, nes jos nariai, skirtingai nuo kitų partijų atstovų, mokėjo lietuviškai; ši partija turėjo savo laikraščius, taigi nesunku rasti informacijos apie jos veiklą; daug dokumentų šia tema likę archyve; pats autorius gali pasiremti asmeniniais atsiminimais: Matulaitis, S. 1905 metų revoliucija Lietuvoje (data nenurodyta). *LII RS*. Nr. 161, lap. 146.
- [15] V. Pašutos, A. Piaskovskio, A. Andrejevo išvados dėl J. Jurginio knygos „Lietuvos SSR istorija. Vadovėlis vidurinėms mokykloms“. *LYA*. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 113.
- [16] V. Pašutos, A. Piaskovskio, A. Andrejevo išvados dėl J. Jurginio knygos „Lietuvos SSR istorija. Vadovėlis vidurinėms mokykloms“. *LYA*. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 113.
- [17] V. Pašutos, A. Piaskovskio, A. Andrejevo išvados dėl J. Jurginio knygos „Lietuvos SSR istorija. Vadovėlis vidurinėms mokykloms“. *LYA*. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 112–113.
- [18] Tai leidžia teigti, jog takoskyra, atsiradusi interpretuojant 1905 m. įvykius, buvo ne tarp valdžios ir istorikų, ar Maskvos ir Lietuvos istorikų, bet žymiai komplikuotesnė.
- [19] Иванов, А.В. Революция 1905–1907 г. в Литве. *Революция 1905–1907 годов в национальных районах России*. Москва, 1949, с. 301–348.
- [20] G. Zimano ir M. Filimonovo tekstas „Už teisingą Lietuvos istorijos nušvietimą“. *LYA*. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 64. Kitas dokumentas, kritikuojantis šį straipsnį: G. Zimanas, J. Žiugžda „Apie buržuazinių istorikų uodegą“. *LYA*. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 85–91.
- [21] Būtent už tokias mintis buvo kritikuojamas B. Glikas, kuris rašė, esą Seimo sušaukimo idėja buvusi populiari tarp valstiečių, tad socialdemokratai turėję iš karto įsijungti į jo rengimą. Žiugžda pastebėjo, kad RSDRP niekur nebuvo pasisakiusi už tokios veiklos, tai yra Seimo sušaukimo prasmingumą, tad pati jo sušaukimo idėja tegali būti tik smerkiama: J. Žiugždos atsiliepiamas apie B. Gliko straipsnį „Buržuaziniai nacionalistai – carizmo sąjungininkai kovoje su revoliuciniu judėjimu Lietuvoje 1905 m.“. 1954 m. birželio 8 d. *MAMA*. F. 16, ap. 1, b. 68, lap. 55–59. Beje, ir S. Matulaitis rašė, esą „Socialdemokratų partija nekreipė dėmesio į tą suvažiavimą, ir tai buvo didelė jos klaida“ (S. Matulaitis „1905 metų revoliucija Lietuvoje“ (data nenurodyta). *LII RS*. Nr. 161, lap. 81). Turėjo Žiugždai nepatikti ir J. Jurginio knygoje „1905 metų revoliucijos įvykiai Vilniuje“ pateikti samprotavimai apie LSDP nesugebėjimą pasiekti, kad DVS būtų priimti revoliucijai naudingi nutarimai (p. 107) taip pat implikavo mintį, jog suvažiavimas galėjęs būti prasmingas, nors šiaip šis kūrinys daugeliu požiūrių atitiko oficialųjį 1905 m. įvykių vertinimą: Jurginis, J. *1905 metų revoliucijos įvykiai Vilniuje*. Vilnius, 1958.
- [22] Apie V. Kapsuko požiūrį į DVS žr.: Motieka, E. Didysis Vilniaus Seimas. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*. Vilnius, 1996, t. 11, p. 26–27.
- [23] Menkas autoriaus žinias apie modernių laikų Lietuvos istoriją liudija kad ir toks sakinytis: „Visuotinį protestą iššaukė 1867 m. carinės vyriausybės draudimas spausdinti leidinius lietuvių kalba“: Иванов, А.В. Революция 1905–1907 г. в Литве. *Революция 1905–1907 годов в национальных районах России*. Москва, 1949, с. 312. Čia ne tiek svarbu, ką iš tiesų uždraudė Rusijos imperijos valdžia po 1863 m. sukilimo, bet glumina data, kurią jau ir tuomet buvo galima patikslinti, taip pat pagal rusišką literatūrą.
- [24] Matulaitis, S. 1905 metų revoliucija Lietuvoje (data nenurodyta). *LII RS*. Nr. 161, lap. 16, 19.
- [25] Paleckis, J. *Mintys apie vyresnįjį brolių*. Vilnius, 1959, p. 19.
- [26] Žiugžda, J. *Antanas Mackevičius – Lietuvos valstiečių vadovas kovoje prieš carizmą ir dvarininkus*. Vilnius, 1951, p. 5–6.
- [27] Išsamiau apie tai žr.: Сталюнас, Д. Взгляд на политику Российской империи в литовской историографии. *Западные окраины Российской империи*. Сост. М. Д. Долбилов, А. И. Миллер. Москва, 2006 (spaudoje).
- [28] „Žiugžda čia reiškiasi ne istorinio materializmo pasekėjas, ne marksistas. Amžiai nėra sustingęs, nesikeičiantis procesas. Kaip gamtoj, taip ir istorijos eigoje – viskas teka, viskas keičiasi. Istoriko uždavinys suprasti, pamatyti, įvertinti atmainas kiekvieno atskiraus laikotarpio, išaiškinti naujas varomasias visuomenės jėgas, naujos ideologijos formavimąsi“: Matulaitis, S. Lietuvos istorijos recenzija. *VUB RS*. F. 1–F1000, lap. 9.

[29] S. Matulaičio memuarai. *VUB RS*. F1–F1050. Juose minimi ir nesutarimai dėl 1905 m. revoliucijos vertinimo: „Pagalios, nors Žiugžda negali nežinoti, kad Lietuvoj 1905–1907 metų revoliucijoje ir darbininkai ir valstiečiai, ir inteligentai veikliai dalyvavo revoliucijoj ypačiai skaudžiais jiems vietiniais klausimais. Tačiau Žiugžda lietuvių tarytum nemato veiklos revoliucijoje. Revoliucija rusų socialdemokratų kairysis sparnas“: *VUB RS*. F1–F1050, lap. 316.

[30] 1956 m. gegužės 16 d. LKP CK sušaukto Partijos istorijos institute partinės inteligentijos atstovų pasitarimo protokolas. *LYA*. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 12–20.

[31] E. Meškauskas klausė: „Iš šių dienų požiūrio vadovėlyje vertinamas ir tautų draugystės klausimas. Perskaičius vadovėlį darosi nesuprantama: jeigu lietuvių ir rusų tautų draugystė buvo jau feodalizmo laikais, tai ką gi nauja šiuo atžvilgiu davė socializmo epocha?"; J. Mickevičius konstatavo: „tautų draugystė vaizduojama naudojantis šių dienų terminologija“; LKP CK Mokslo ir kultūros skyriaus vedėjo pavaduotojas M. Rodinas pastebėjo: „Skaitant vadovėlį susidaro įspūdis, kad rusų tauta turi kažkokį įgimtą pranašumą prieš kitas tautas ir tai pradėdant nuo senų senovės“.

[32] J. Mickevičius tiesiai įvardijo problemą – „trūksta istorizmo“.

[33] Partijos istorijos instituto direktorius R. Šarmaitis viename iš raštų teigė, jog tautų draugystės siekė kelios kartos, bet įgyvendinta ji buvo tik socializme. Sniečkaus reakcija buvo kategoriška – „tai netiesa!": Partijos istorijos instituto direktorius R. Šarmaičio 1956 m. birželio 2 d. raštas „Apie kai kuriuos mūsų istorijos mokslo klausimus“, su Sniečkaus pastabomis. *LYA*. F. 16895, ap. 2, b. 231, lap. 21.

[34] *Ten pat*, lap. 22.